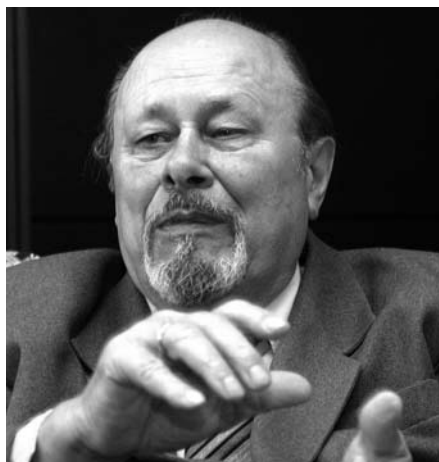

Jakab István nyelvész, nyelvművelő 80 éves

Jakab István, a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nyugalmazott docense 2008. szeptember 29-én töltötte be nyolcvanadik életévét. Köszöntésére azonban nem csupán születésnapja ad alkalmat, hanem az a fél évszázados életmű is, amelyet az ünnepektől magáénak tudhat: a tudományos és oktatói rangot a folyamatos munkával megszerzett szakmai tekintély biztosítja számára itthon és külföldön egyaránt.

Jakab István 1928. szeptember 29-én született a kelet-szlovákiai Nagyráskán. Tanulmányait az általános iskola befejezése után a Sárospataki Református Gimnáziumban folytatja, 1949-ben ott is érettségizik. Hat évvel később, 1955-ben a pozsonyi Szlovák Egyetem Pedagógiai Karán szerez általános iskolai tanári oklevelet, 1958-ban pedig már a Pedagógiai Főiskolán veszi át középiskolai tanári diplomáját. Közben dolgozni kezd: az 1951/1952-es tanévben tanítóként, 1955 és 1956 között az *Új Szó* szerkesztőjeként tevékenykedik. Életének következő állomása Nagymegyér, ahol 1956-tól 1961-ig előbb intézményszervező tanára, majd igazgatója is a helyi magyar tannyelvű tizenegy éves középiskolának. Az 1961/1962-es akadémiai év egyértelműen meghatározza további életútját, ekkor kerül ugyanis a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékére. Felsőoktatási pályafutása alatt először egyetemi adjunktusként tevékenykedik, majd 1970-ben megvédi kandidátusi értekezését, 1971-ben pedig – részben kandidátusi munkája alapján – bölcsészdoktori diplomát szerez. Habilitációs előadását 1989 májusában tartja, egyetemi docenssé a rendszerváltás után, 1990. június 15-én nevezi ki az akkori oktatási miniszter. 1991-től két évig tanszékvezető tanára a pozsonyi Magyar Tanszéknek, ahonnan 1994-ben vonult nyugalomba.

Jakab István sokrétű tudományos tevékenységének két legmeghatározóbb területe a leíró nyelvészet és a nyelvművelés. A leíró nyelvtan viszonylatában született írásai – az igekötők vizsgálatára vonatkozókon kívül – tematikai szempontból össze-

Fotó: Somogyi Tibor

függnek: a jelzős szerkezetek összevonásával állnak valamilyen kapcsolatban. A *Jelzős szerkezetek redukciójának szószerkezeti vizsgálata* (Magyar Nyelvőr, 96. évf. [1972] 1. sz. 38–50. p.) című tanulmányában a szerző a címben szereplő szerkezetek összevonása folytán mondatrészi funkciót váltott szószerkezeti tagok szintaktikai szerepét elemzi. Írásában többek között rámutat arra is, hogy a vizsgált nyelvtani jelenség egyes eseteivel nemcsak az egyszerű mondatokban, hanem az alárendelő összetett mondatok főmondataiban is találkozunk.

Az *Értelmező és az értelmezett szószerkezeti viszonya* (Magyar Nyelvőr, 101. évf. [1977] 1. sz. 9–19. p.) című tanulmányában ünnepeltünk az értelmezővel kapcsolatos olyan funkcionális és rendszertani ellentmondások felszámolására tesz kísérletet, amelyek más nyelvtani kategóriákat is érintenek. Bár a nyelvészek szerint nem könnyű megfejtetni az értelmező mibenlétét, és kijelölni helyét a szószerkezeti tagok között, a szerző vizsgálati eredményei lehetővé teszik, hogy kiálljon az ún. mellérendelő felfogás mellett, s bizonyítsa annak helyességét. Fel kell azonban válnia, hogy szembeáll a Károly Sándor, Tompa József és mások által képviselt hagyományos – ún. alárendelő – felfogással, amely irányadónak számított a hatvanas-hetvenes évek nyelvtanaiban, köztük az akadémiai nyelvtanban is. Végül – logikusan megfogalmazott következtetései nyomán – a szakma meghatározó része elfogadja szemléletét, mely szerint mellérendelőnek minősíti az értelmező és az értelmezett viszonyát, s bizonyítási eljárásait a későbbi nyelvtanok (pl. az 1999-ben megjelent *Magyar grammatika* című egyetemi tankönyv) is tárgyalják.

A *Gondolatok az összetett mondatrészekről* (Magyar Nyelvőr, 105. évf. [1981] 3. sz. 286–292. p.) című írásában Jakab István arra hívja fel a figyelmet, hogy a jelzős szerkezetek redukciós törvényszerűségeinek következetes alkalmazásával meg lehetne oldani az összetett mondatrészek kérdését is. Általános grammatikai szempontú vizsgálatai eredményeképpen megállapítja, hogy az összetett (azaz névszóigei) állítmány, az összetett alany és az összetett tárgy nem mindig viselkedik egy-egy mondatrészként, hiszen névszó tagjuk – az igei vagy igenévi tagtól függetlenül, arra nem vonatkozó – külön bővítményt vehet fel. A továbbiakban – a Klemm Antal-i állítmányfelfogással szemben – azt kísérli meg bizonyítani, hogy a névszó állítmány, illetve az összetett állítmány névszó tagja csak főnév vagy alkalmi főnévi szerepű szó lehet, miközben a tanulmány záró részében két megoldást is kínál a névszó állítmány mondatnani besorolására.

Az -é birtokjelnek a birtokos jelzős szerkezetek összevonása következtében kialakult funkciójával s ennek a korabeli nyelvtanokban való tükröződésével a *Mi az -é birtokjel szerepe?* (Magyar Nyelvőr, 109. évf. [1985] 4. sz. 407–414. p.) című tanulmányában foglalkozik Jakab István. Cikkében nem a birtokjel funkciójával kapcsolatos kutatási eredményeiről ad számot, hanem a birtokjel fő szerepét, a birtokjelölő szerepet emeli ki. Teszi ezt oly módon, hogy irányadó nyelvtanok birtokjel-meghatározásait elemezve felhívja a figyelmet e szóelem birtokkifejező, birtokszó-helyettesítő szerepére s definiálásának két nézőpontot – a valóságos, illetve a nyelvtani helyzetet – alapul vevő lehetőségére.

A fenti *Nyelvőr*-beli tanulmányok mellett mindenképpen figyelmet érdemel ünnepeltünk egy más témájú, de szintén a leíró nyelvészet tárgykörébe tartozó írása, mely a *Magyar igeekötők állományi vizsgálata* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976 /Nyelvtudományi értekezések, 91./) címmel jelent meg önálló dolgozatként. Benne a szerző több szempontból – elsősorban a kapcsolhatóság (azaz a szótári megter-

heltség) és a nyelvhasználat (vagyis a szövegbeli megterheltség) alapján – vizsgálja az igekötőként használt vagy annak tartott elemeket, hogy azután előre megállapított kritériumok szerint kiválogassa közülük a ténylegesen igekötőnek minősíthető alakulatokat. Az elemzés alaposságát többek között az is bizonyítja, hogy Jakab István a két fő vizsgálati szempont mellett a feltételesen igekötőnek tartott tagok egyéb jellemző tulajdonságait – pl.: szerkesztettség, jelentés, lexikai-morfológiai beágyazottság – is szemügyre veszi. A vizsgálat eredményei éppen ezért meglehetősen leegyszerűsítik az igekötők kiválasztásának problémáját: azokat az elemeket, amelyek a szótári, illetve a szövegbeli terheltségvizsgálat során kiegyensúlyozottan jó helyezéshez jutnak, s jelentésük alapján a dinamikus elemek csoportjában foglalnak helyet, a szerző az igekötők állományába sorolja, míg a kis terheltségűeket és a statikusakat kirekeszti a rendszerből. Az igekötő témakörében való jártasságát Jakab István egy későbbi tanulmányában is bizonyítja, *Az igekötő szófajtani vonatkozásai a legrégebb magyar nyelvtanokban (Universitas Comeniana. Philologica XXXI. Bratislava, 1981)* című írásában a leíró nyelvtani vizsgálat mellett nyelvtörténeti tudásáról is biznyságot tesz. *A magyar igekötő szófajtani útja* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982 /Nyelvtudományi értekezések, 112./) című monográfiájában még egyszer visszatér nyelvünk igekötő-állományának vizsgálatához: ezúttal az igekötő szófajti útjának történetét tekinti át, miközben hiteles számot ad arról, hogyan kezelték, milyen elemnek minősítették a szóban forgó szófajcsoportot a régebbi korok nyelvtanírói, s hogy milyen problémákat okozott számukra az igekötő sokarcúsága.

Míg a nyelvésztársadalom az ünnepeltnek mind a leíró nyelvészet, mind a nyelvművelés területén folytatott tevékenységét számon tartja, a szlovákiai magyar beszélők, (újság)olvasók és rádióhallgatók elsősorban nyelvi ismeretterjesztő cikkeit, műsorait ismerik. *Az Új Szó* Kis Nyelvőr című rovatában – újabban a *Katedrában* és a *Vasárnapban* – közölt cikkeinek, valamint a Szlovák Rádió magyar nyelvű adásának *Anyanyelvünk* és *Hogyan mondjuk?* című műsoraiban elhangzott írásainak száma máig több százra tehető. Sajtó- és rádióbeli cikkeinek, illetve rövid előadásainak első nyelvi ismeretterjesztő gyűjteménye 1976-ban jelenik meg *Hogyan mondjuk?* (Bratislava, Madách) címmel. Ezt követi a *Nyelvünkről – nyelvünkért* (Bratislava, Madách, 1980) című kötet, melyben a szerző saját hitvallása szerint a szlovákiai magyar beszélőnek és közösségnek a magyar szavak elfogadott jelentéstartalmának megismerésében, a különböző nyelvhasználati szintek elemeinek megkülönböztetésében és a közléshez illő nyelvi forma megválasztásában kíván segítségére lenni. Hasonló célból készült két további cikkgyűjteménye is: a *Nyelvünk és mi* (Bratislava, Madách, 1983), valamint a *Nyelvi vétségek és kétségek* (Bratislava, Madách, 1987). Az *Értsünk szót egymással!* (Pozsony, Kalligram, 1995) című nyelvművelő kötetében Jakab István hangsúlyozza, hogy nem a hibaelkövetők pellengérré állításával, hanem a nyelvhasználati pontatlanságok bemutatásával és az elkerülésükhöz szükséges nyelvi ismeretek terjesztésével igyekszik segíteni azokat a szlovákiai magyar beszélőket – a nyelvi műveltség alapjaival még csak ismerkedő tanulókat s az iskolából már kikerült felnőtteket egyaránt –, akik anyanyelvük kulturált használatára törekcsenek. *Nyelvünkért – önmagunkért* (Pozsony, Kalligram, 1998) című – válogatott s részben átdolgozott írásokat tartalmazó – könyvében a kisebbségi nyelvhasználat szinte valamennyi kérdésével szembesíti olvasóját a szerző: először a többségi szlovák nyelvnek a szlovákiai magyarok nyelvhasználatára való hatását mutatja be, miközben közli a hozzájuk kapcsolódó nyelvhelyességi tudnivalókat is,

ezt követően pedig – kiemelve a nyelvjárási szóalakok köznyelvi megfelelőit – konkrét szavak alakotani kérdéseit vizsgálja, majd felhívja a figyelmet a kisebbségi magyarok legjellemzőbb mondatszerkesztési problémáira is. A 2000-ben *Érthetően, alkalomhoz illően! Nyelvi ismeretek és nyelvhasználati tanácsok* (Dunaszerdahely, Nap) címmel megjelent cikkgyűjteményt azoknak szánja Jakab István, akik érdeklődést tanúsítanak a nyelvnek mint az érintkezés, gondolatközlés eszközének választékos használata iránt. A kötetben található nyelvhelyességi, helyesírási és stilisztikai témájú írások a szlovákiai magyar beszélők sajátos nyelvhasználati jelenségeiről szólnak, s ezúttal is a használati készség fejlesztésére törekszenek. A szerző legújabb, *Anyanyelv és magyarságtudat* (Pozsony, Madách-Posonium, 2006) című kötetét azoknak ajánlja, akik anyanyelvüket standard nyelvváltozatként szeretnék beszélni, illetve megismerni. A gyűjtemény éppen ezért nemcsak nyelvi ismeretterjesztő írásokat és a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó gyakorlati tanácsokat tartalmaz, hanem érdekes nyelvtörténeti adalékokkal – pl. szólásmagyarázatokkal, egyes szavak eredetére utaló információkkal – is szolgál.

Az ünnepelt több évtizedes nyelvművelő tevékenysége azonban nem merül ki a fent említett nyolc nyelvi ismeretterjesztő kötetben: szakmai berkekben jól ismerik a kisebbségi nyelvműveléssel kapcsolatban megfogalmazott elveit, a nyelvhasználati kérdésekről való véleményét s a szlovákiai magyar nyelvművelés jövőjére írányuló elképzeléseit is. Első ízben 1973-ban, a kassai Kazinczy-napokon elhangzott előadásában összegezte az akkor még csehszlovákiai magyar nyelvművelés feladatait, miszerint annak: 1. törekednie kell arra, hogy a nyelvhasználati készség fejlesztésével egyre magasabb szintre emelje a csehszlovákiai magyarok nyelvi műveltségét; 2. állandóan figyelemmel kell kísérnie a nyelv fejlődését és használatát; 3. a nyelvhasználat kérdésében a művelt magyar köznyelvet, a nyelvhelyesség megítélésében pedig a magyar nyelvtudomány kutatási eredményeit kell alapnak tekintenie; 4. szüntelenül vizsgálnia kell a magyar nyelv csehszlovákiai használatának állapotát, s az arra illetékesek bevonásával segítenie kell a lemaradást mutató belső nyelvtípus, stíluszint, stílusréteg vagy csoportnyelvi szókészlet fejlesztését (lásd Jakab István: *Hogy is mondjuk?* Bratislava, Madách, 1976, 153–179. p.). A szlovákiai magyar nyelvművelés jövőjét illetően ebbeli véleménye nem változott: az 1994-es Kazinczy-napokon előadásában a fentiekhez hasonló alapvetéseket és módszereket vázol fel. A kisebbségi nyelvművelés elméleti és gyakorlati kérdéseit taglaló írásai közül a helyzetelemző s egyben vitaindító *Nyelvművelésünk múltja, jelene, jövője (Irodalmi Szemle, 37. évf. [1994] 4. sz. 46–57. p.)* című a legmeghatározóbb, de mindenképpen említést érdemel *Az irodalmi nyelv, köznyelv, nyelvjárás rendszerezési és terminológiai kérdéseihöz (Irodalmi Szemle, 17. évf. [1974] 5. sz. 431–442. p.)* címmel közzétett fejtegetése is.

Jakab István – számos más tevékenysége mellett – tanárként, egyetemi oktatóként nem feledkezik meg tanítványairól, kollégáiról sem. *A magyar nyelv leíró nyelvtana* (Bratislava, SPN, 1964; 2., átdolgozott kiadás uo. 1968) című egyetemi jegyzet társszerzőjeként a *Szótan* fejezetet jegyzi, 1992-ben pedig megjelenik önálló egyetemi jegyzete *A mai magyar nyelv I. Lexikológia és alaktan* (Bratislava, UK) címmel. A magyartanárképzést s az alap- és középiskolai magyar szakos pedagógusok szakmai továbbképzését különösen támogatja, szorgalmazza. Segíteni akarásának bizonyítéka *A magyar nyelvtan és helyesírás tanítása a 6–9. évfolyamban* (Bratislava, SPN, 1960; 2. kiadás uo. 1963) című módszertani segédkönyv, vala-

mint a másokkal közösen írt *A magyar nyelv tanításának módszertana a csehszlovákiai magyar tannyelvű kilencéves alapiskola 1–5. évfolyamában* (Bratislava, SPN, 1962) című tanári kézikönyv.

A pedagógiai pálya iránti elkötelezettségének s az oktató tevékenység iránti vonzalmának köszönhetően ünnepeltünk napjainkban is aktív tagja az akadémiai közösgének: nyugalmazott egyetemi docensként a komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Karán retorikát és stilsztikát oktat. Közben kiveszi részét a különböző szakmai szervezetek munkájából is: tagja a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak s a Nemzetközi Filológiai Társaságnak, hosszú ideig elnöke a Nyelvművelő és Nyelvjáráskutató Társaságnak, majd a belőle életre hívott Csehszlovákiai (később: Szlovákiai) Magyarok Anyanyelvi Társaságának. Több évtizedes egyetemi oktatói munkásságát s a (cseh)szlovákiai magyar nyelvművelés terén kifejtett tevékenységét mind idehaza, mind Magyarországon elismerik: mint a külhoni magyar tudományosság jeles képviselőjét tagjává fogadja a Magyar Tudományos Akadémia köztestülete, 1996-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztjével tüntetik ki, s még ugyanebben az évben Lőrincze-díjat kap. 2002-ben Csáky Pál miniszterelnök-helyettes a Szlovák Köztársaság Ezüstplakettjét adományozza neki, 2005-ben Katedra-díjas, 2008-ban tiszteletbeli tagjává választja a sátoraljaújhelyi székhellyel működő Kazinczy Ferenc Társaság közgyűlése. Évekkel ezelőtt itthon Csemadok-aranyéremmel jutalmazták a magyar nyelv és kultúra területén kifejtett tevékenységéért, volt gimnáziuma jó hírének öregbítéséért pedig tiszteletbeli tagjává jelöli a Pataki Diákok Szövetsége.

Mint az a fentiekből kitűnik, Jakab István életútját az a meggyőződés vezérli, hogy a nyelvtudomány művelése s az anyanyelv kutatása közösségi érdekű tevékenység; eddigi életműve pedig arra enged következtetni, hogy nemzeti kultúránk, anyanyelvünk szerinte megér annyi áldozatot, hogy az ember az életét építse rá.

Kedves Tanár Úr, születésnapja alkalmából fogadja szeretettel a pozsonyi Magyar Tanszék mindenkori munkatársainak s a Tanár úr volt tanítványainak őszinte jókívánságait. Kívánjuk, hogy az Önre jellemző munkakedvvel, felelősséggel és kitartással még sokáig tevékenykedjen a nyelvtudomány javára, s lelje örömét benne! Kívánunk jó erőt és egészséget további terve megvalósításához! Isten éltesse sokáig!